

Hecrî Divânı'nda Şahsiyetler Figures in the Divân of the Hecrî

Musa TILFARLIOĞLU*

Öz

Klasik Türk şiirinin beslendiği kaynaklar arasında insan önemli bir yere sahiptir. Özellikle geçmişte yaşayıp toplumlar üzerinde iyi veya kötü özellikleriyle iz bırakmış devlet adamları, âlimler, şairler, filozoflar, mitolojik ve efsanevi şahsiyetler, din ve tasavvuf büyükleri klasik Türk şiiri içerisinde şairler tarafından sıkça kullanılmışlardır. Bu çalışmada 16. yüzyılda yaşamış âlim şairlerinden olan Hecrî'nin şiirlerinde yer vermiş olduğu şahsiyetler incelenerek şairin bu şahsiyetlere şiirlerinde nasıl yer verdiği ve bunların kıssalarından nasıl faydalandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, şahsiyetler, Hecrî.

Abstract

Among the sources of classical Turkish poetry, human has an important place. In particular, statesmen, scholars, poets, philosophers and mythological and legendary figures who lived in the past and left traces on societies with good or bad traits, elders of religion and mysticism were frequently used by poets in classical Turkish poetry. In this study, Hecrî, one of the scholar poets who lived in the 16th century has included in his poems are examined and it is tried to find out how the poet uses these personalities in his poems and how they benefit from their stories.

Keywords: Classical Turkish poetry, figures, Hecrî.

Giriş

Divân şiiri yararlandığı kaynaklar açısından kendine has şekil ve içerik özellikleriyle yüzyıllar boyu devam eden bir geleneğin mahsulüdür. İnsanlık tarihinin en büyük ve en köklü milletleri arasında yer alan Türkler, Araplar ve Farsların asırlar sonucunda oluşturmuş oldukları bilgi, kültür, estetik ve felsefi birikimlerinin mefhumlar ve mazmunlar yoluyla yansımaları olan bu edebiyat, beslenmiş olduğu kaynaklar hasebiyle son derece zengindir (Yekbaş, 2010, 281). Bu nedenle divan şairlerinin eserlerini her yönüyle incelemek kültürümüze doğrudan hizmet etmektedir.

Divan şiirinin en önemli kaynakları ve malzemeleri arasında yer alan insan; tarihî ve efsanevî şahıslar olarak divan şairleri tarafından meydana getirilen manzum ve mensur eserler içerisinde oldukça fazla yer almaktadır. Tarihte yaşamış ve yaşadığı kültürlerde iz bırakmış devlet adamları, âlimler, filozoflar, şairler, din ve tasavvuf büyükleri ve efsanevî kahramanlar, divan şairinin en önemli kaynakları arasında ilk sırada yerini almaktadır. Divan şiirinin şahıslar dünyası içerisinde sadece Türk, Arap, Fars kökenli şahıslar kendine yer bulmaz. Yunan, Mısır, Ermeni ve Moğol kültür ve tarihinde kendisine yer bulmuş birçok şahsiyet, divan şairlerinin şiirlerinde kendilerine yer bulmuşlardır (Yekbaş, 2010, 283).

Divan edebiyatı içerisinde verilen manzum ve mensur eserlerdeki şahıs dünyasının zenginliğinin farklı sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler arasında yer alan tarihi ve kültürel zenginliklerin incelenmesi divan şiirinin şahıs kadrosunun çeşitliliğinin ve zenginliğinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Türkler yaşamış oldukları coğrafyalarda büyük medeniyetler meydana getirmişlerdir. Özellikle Müslüman olduktan sonra yurt edindikleri Anadolu coğrafyasında Arap ve Fars kültüründen etkilendikleri görülmektedir. Bu iki milletin kültüründen etkilenen Divan edebiyatı özellikle Fars edebiyatından etkilenmiştir. Ancak bu etkilenme sadece şekil ve hayal sistemi ile sınırlı kalmamış Farsların İslamlaşmış mitolojisinden de şairlerin imparatorluğun şartları dâhilinde etkilendiği görülmektedir (Tanpınar, 1988, 4). Ancak Türk kültürü ve edebiyatının arka planına bakıldığında sadece İran değil Arap, Çin, Hint, Yunan kültürlerinin de etkisi olduğu görülmektedir (Tökel, 2000, 97).

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, musa_edebiyat@hotmail.com.

Divan edebiyatı içerisinde birçok tarihî ve efsanevî şahsiyetin ismi sanatçıların eserlerinde görülmektedir. Bunlardan bazıları çok meşhur olup isimleri şairlerin şiirlerinde oldukça sık geçmektedir. Bazıları ise önemli kişiler olmalarına karşılık divan şairleri tarafından pek tercih edilmemiştir.

Asıl adı Mehmed, lakabı Muhyî'd-dîn olup Kara Çelebî unvanıyla tanınan şair şiirlerinde Hecrî mahlasını kullanmıştır. Birçok kaynak şairin Bursalı olduğunu söylerken bazı kaynaklarda Karamanlı olduğunu dile getirilmektedir. Eğitimli bir aileden gelen Hecrî'nin babası Kadı Hüsameddin Efendidir. İyi bir eğitim alan Hecrî; ünlü âlim olan Kemâl Paşa-zâde'den mülazım olmuş, daha sonra Bursa'da İsa Bey ve Manastır Medresesi, Kütahya'da Molla Vâcid Medresesi, Amasya'da Hasiniyye ve Çivrilî Medreseleri, Tire Medresesi, Manisa'da Sultan Medresesi ve Edirne Sultan Bayezid Medresesi ve Sahn-ı Semân Medreselerinden birinde müderrislik yapmıştır. Bir müddet Şam ve Bursa'da kadılık yapan şair daha sonra bu görevinden azledilip yeniden müderrisliğe başlamıştır. Daha sonra yine kadılık görevinde bulunan Hecrî Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadılık yapmıştır. Ebussuud Efendi'den sonra şeyhülislâmlık makamına en layık kişi olarak görülen Hecrî 1557/1558 yılında ölmüştür (Zülfe, 2010: 17-20).

Bu çalışmada Hecrî'nin şiirlerinde divan edebiyatında isimleri geçen şahısların ne kadar yer aldığı ve bunların hangi anlam çerçevesi içerisinde kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece Hecrî'nin tarihe ve mitolojiye ne kadar vakıf olduğunu kısmen de olsa ortaya konulacaktır.

Mitolojik ve Efsanevî Şahsiyetler

Cemşîd (Cem):

İran mitolojisine göre Pişdadîyan sülalesinin dördüncü ve en büyük hükümdarı olan Cemşid'in, Nuh peygamber zamanında yaklaşık bin yıl yaşadığı rivayet edilmektedir (Şentürk, 2017, 384). Yine bu mitolojiye göre Cem döneminde insanlar ilk kez askerler, sanatkârlar ve çiftçiler olmak üzere sınıflara ayrılmış, meslekler de yine onun döneminde meydana gelmiştir (Albayrak, c. 7, 1993, 279). Birçok madeni keşfeden, kullanan Cemşid, demiri eritip kullanan ilk kişi kabul edilmiş; zırh, kılıç ve silahlar yapmıştır. Kendisine tıpkı Hz. Süleyman'ın tahtı gibi havada hareket eden değerli taşlarla süslü bir taht yaptırmıştır. Üç yüz yıl büyük bir refah içinde hükümdarlık süren Cem, Şeytanın da vesvesesiyle kibre kapılmış, heykellerini yaptırıp halkı kendisine tapmaya zorlamıştır. Bu yüzden cezalandırılan Cem'in, tahtı Dahhak'ın eline geçmiştir. Cem, divan edebiyatında genellikle kadehiyle birlikte, şarabı bulan kişi olarak anılmıştır. Bezm (içki meclisi) ve Nevruz vesilesiyle de adı anılan Cem, ayna ile birlikte anıldığında ise İskender kastedilir (Albayrak, c.7, 1993, 280). Ayrıca dünyanın dört bir yanını gösterebilen Câm-ı Cem ve Câm-ı cihan-nümâ adı verilen bir kadehe sahip olduğu düşünülen Cem, bu kadeh dolayısıyla da şiirlere konu edilmiştir (Yıldırım, 2008, 204-208).

Cem/Cemşîd, şarabı bulan kişi olması dolayısıyla divan şairleri tarafından zevk ve eğlence meclislerinin sembolü olarak anılır. Hecrî, aşağıdaki beyitlerde Cem'in bu özelliğine değinmiştir.

Sâkiyâ meclis-i gül içre yürü bezm-i cem et
Seni bir öpmek için iki tolu sun kerem et (G.8/B.1)

Ey sâkî, haydi gül meclisi içinde Cem meclisi kur; cömertlik göster de seni bir kez öpmek için iki kadeh sun.

Komazuz müdâm elden ayag[1] cem-veş
Bizüz 'ayş ü 'işretde Cemşîde vâris (G.13/B.3)

Cem gibi kadehi elimizden hiç bırakmıyoruz; eğlence meclisinde Cemşid'in mirasçısı biziz.

Câm-ı Cem ve Câm-ı cihan-nümâ adı verilen ve dünyanın dört bir yanını gösterebilen bir kadehe sahip olan Cem bu kadeh dolayısıyla da şiirlere konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte Cemşid bu özelliğiyle Hecrî'nin şiirine konu olmuştur.

Safâ-y-ıla nazar kılsañ görünür sûret-i hâlûñ
Cemâl-i dil-rübâ âyîne-i Cemden kinâyetdür (G.43/B.3)

Temiz bir kalple bakarsan hâlinin ne olduğunu görürsün; gönül alan sevgilinin yüzü, Cem'in aynasından kinayedir.

Firavun:

Firav'un, eski Mısır'da Amalika-Kıbt padişahlarının özel unvanlarıdır. Hazret-i Musa'ya iman etmeyip zulmedenin adı Velid bin Mus'ab imiş. Firavun terimi dilimizde inat ve gururda ileri gidenler için kullanılır (Onay, 2013, 180).

Mûsâ peygamber, Firavun'u hak dine davet ettiği zaman Firavun tarafından sihirbazlıkla suçlanmıştır. Bütün sihirbazlarını çağırıp Hz. Musa'yı küçük düşürmek isteyen Firavun, sihirbazlarla Hz. Musa'yı karşı karşıya getirmiştir. Sihirbazlar ellerindeki ipleri yere bıraktığında her bir ip yılan olup hareket etmeye başlamıştır. Hz. Mûsâ'da elindeki asayı yere bırakmış ve asa büyük bir yılan olup bütün yılanları yutmuştur. Aşağıdaki beyitte Hecrî, yukarıda anlatılan olayı işlemiştir.

Sanki Mûsâ'dur hadûñ kim hattûñuñ Fir'avn'ına
Zülfüñüñ her müyını ol ejdehâlar gösterür (G. 41/B.3)

Senin yanağın sanki Musa'dır da ayva tüylerinin Firavun'una, saçının her telini ejderhalar gibi gösterir

İskender:

Tarihte iki İskender vardır. Bunlardan ilki Makedonya Kralı II. Philip'in oğlu olan İskender'dir ve İskender-i Yunanî olarak da bilinir. İkinci İskender ise Kur'an'da Kehf Suresinde ismi anılan Zülkarneyn (İskender-i Zülkarneyn)'dir. Kültürümüzde tarihi bir şahsiyet olan Makedonyalı İskender ve Zülkarneyn (İskender-i Zülkarneyn) ile ilgili anlatılar birbirine karışmıştır. M.Ö. 356 yılında dünyaya gelen İskender, yirmi yaşında geldiği zaman Makedonya Kralı olmuştur. İskender çok erken yaşlarda dil, edebiyat, siyaset ve felsefe konularında Aristoteles'ten dersler almıştır. Genç yaşta tahta çıkan İskender, Pers İmparatorluğu ile hesaplaşma planları yapmış ve kısa süre sonra çok kalabalık bir orduyla Pers hükümdarı Dârâ/Daryuş ile savaşmış onu mağlup etmiştir (Ekmekçi, 2016, 196).

Peygamber olan İskender-i Zülkarneyn hakkında ise birçok efsane ve rivayet vardır. Edebiyatımızda başta İskender-nameler olmak üzere divân şiiri mazmunları içinde onun adına oldukça fazla rastlanılır. Onun adına müstakil kitaplar yazıldığı gibi bir beyitte İskender adı anılacaksa âb-ı hayat araması, Hızır ile olan dostluğu ve yolculukları, zulumata girmesi, ordusunun çokluğu, cihangirliği gibi yönleri ele alınır. (Pala, 2009, 236).

Aşağıdaki beyitte şair sevgiliyi İskender'e benzetmiş kendisinin de ona köle olmasıyla mana ülkesine hükümdar olduğunu dile getirmiştir.

Şeh-süvâr-ı mülk-i ma'nâ olmaz idi **Hecriyâ**
Ol **Sikender**-kadre olmasa eger çâker gönül (G. 94/B.5)

Ey Hecrî, gönül, o İskender kıymetli sevgiliye köle olmasaydı, mana ülkesinin sultanı olamazdı.

Rüstem:

Şehname’de adından övgüyle bahsedilen Rüstem; “Rüstem-i Dastan, Rüstem-i Zal, Pur-ı Zal, Zal-i Zer, Pur-ı Destan-ı Tehemten, Heft-han-ı Acem” gibi sıfatlarla da anılmaktadır. Divan şairlerinin Rüstem’in adını kahramanlık, yenilmezlik ve acı kuvvet sembolü olarak özellikle kasidelerinde zikrettikleri görülür. Cemşid soyundan gelen Neriman’ın torunu, Sam’ın ise oğlu olan Sicistan ve Seyistan hükümdarı Zal’ın oğlu olan Rüstem daha delikanlılığında birçok devî öldürmüş ve olağanüstü başarılar göstermiştir. M.Ö. 4. yüzyılda Keykavus zamanında yaşadığı sanılan Rüstem Turan hükümdarları ve Efresiyab ile olan savaşları yanında Siyavuş’u öldürmesi ve Güştab’ı esareten kurtarmasıyla ünlüdür. Zerdüş dinine girmeyen Rüstem, İsfendiyar ile savaşmamıştır. (Pala, 2009, 382)

Aşağıdaki beyitte Hecrî, dünya denilen koca karının acımasızlığından Rüstem’in dahi kurtulamadığını ona yenik düşüğünü anlatmaktadır.

Nece merd-efgen olur yâ Rab bu dehr-i pîre-zen
Zâr olupdur pençesinde *Rüstem-i* destân-ı *Zâl* (G. 97/B.2)

Acaba bu dünya denilen koca karı ne biçim bir yiğit avcısıdır? Zaloğlu Rüstem bile onun pençesinden kurtulamadı.

Sâmirî:

Sâmirî, Hz. Musa Tûr Dağın’a çıktığı zaman yaptığı buzağıya halkı taptırmaya kalkışan kişidir (Devellioğlu, 2005, 918). Kur’ân-ı Kerîm’de Tâhâ sûresinde Hz. Mûsâ’nın önderliğinde İsrâiloğulları’nın Mısır’dan çıkışından sonra yaşanan olaylar anlatılırken birkaç yerde Sâmirî’nin ismi geçmektedir. Türk-İslâm edebiyatında ise Sâmirî’nin adı, Hz. Mûsâ hakkında kaleme alınmış mesnevîlerde, kısas-ı enbiyâlarda, Envârü’l-âşıkîn ve Mârifetnâme gibi dinî-destanî metinlerde geçmektedir. Sâmirî’nin, Musevîleri tevhid inancından saptırması hasebiyle divan şairlerinin çeşitli beyitlerinde adının zikredildiği görülmektedir. Bu nedenle Sâmirî’yi, Kârûn ve Firavun gibi divan şiirinde kısas-ı enbiyâ kaynaklı olumsuz tiplerin dâhil olduğu grup içerisinde ele almak mümkündür. (Salihoglu, c.36, 2009, 78-79).

‘*İsî* lebüñ dirildeli cânâ ölülere
Hakkâ ki bâtil oldı kamu sihr-i Sâmirî (G.142/B.2)

A can, senin İsa dudağın ölülere dirilteli, Samirî’nin büyüü bütünüyle boşa çıktı.

Peygamberler ve Dini Kişilikler**Peygamberler:**

Divan şiirinin temel kaynakları arasında din ilk sırada yer almaktadır. Divan şairlerinin çoğu şiirlerinde peygamber kıssalarından, onların çeşitli vasıfları ve özelliklerinden faydalanmıştır (Zöhre,2015: 172). Divân şairlerinin İslam inancına bağlı olması İslam tarihini iyi bilmelerini gerektirmektedir. Divan şairlerinin çoğunun medrese eğitimi almış olması İslam tarihi hakkındaki bilgileri öğrenmek zorunda olduklarının kanıtıdır. Gelenek içinde yetişen şairlerin istisnasız hepsi manzumelerinde İslam tarihinde önemli olaylara, bu olaylarda rol almış kişilere ve peygamber kıssalarına telmihte bulunurlar. Hz Âdem ile başlayan İslam tarihi asr-ı saadette olgunluğa erişir. Dört halife dönemi ve onlardan sonra kurulan İslam devletleri, çeşitli tarikat ve fikir akımları, önemli savaşlar ve olaylar bunları gerçekleştiren kişilerle şairlerin şiirlerinde yerlerini alarak topluma örnek gösterilirler.

Kıssa-i enbiyalar divan şairlerinin yararlandığı başlıca ana kaynaklar arasındadır. Peygamberlerle ilgili işlenen konular arasında ön plana çıkan, hayat hikâyeleri, mucizeleri, kendileri ile özdeşleşmiş vasıflar olarak görülmektedir. Divân edebiyatı çerçevesinde yazılmış

eserlere baktığımızda en çok; Âdem, Eyüp, Hızır, İbrahim, İdris, İsa, İsmail, Musa, Nuh, Süleyman, Şuayb, Yakub, Yunus, Yusuf ve Muhammed peygamberlerin geçtiği görülmektedir (Yiğit, 2019: 232). Hecrî'nin şiirlerinde Muhammed, İsa, Musa, Nuh, Süleyman, Yusuf, Hızır çeşitli vesilelerle geçmektedir. Hecrî Divanı'nda peygamberler dışında Lokman, Meryem, İbn-i Sina ve Ebussuud Efendi farklı yönleriyle yer almaktadır.

Hz. İsa

Kendisine “İncîl” indirilen İsrailoğullarının son peygamberidir. Divan şairleri Hz. İsa'ya şiirlerinde birçok mucizesiyle yer verirler. Meryem'in İsa'ya gebe kalışı, doğumu sırasında ve bebekliğinde meydana gelen olağanüstü durumlar, şairlerin şiirlerinde işledikleri konulardır. Ancak divan şairleri, Hz. İsa'yı daha çok nefesi ile körlerin gözünü açıp ölüleri diriltmesi, elle dokunup hastaları iyileştirmesi, dünyaya değer vermemesi, ölmeyip göğe çekilmesi mucizelerini şiirlerinde çok sık işlemişlerdir. Hz. İsa, bu mucizelerinin dışında bir merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü kendi dikmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemiş olmasıyla divan şiirinde çeşitli hayal ve sembollere konu olmuştur (Pala, 2009, 235).

Divan şiirinde sevgilinin dudağı söyledikleriyle ölüyü diriltmesi bakımından İsinfes ve İsidemdir. Dirilen ise âşıktır (Pala, 2009, 285). Aşağıya alınan beyitlerin ilkinde Hecrî, Hz. İsa'nın nefesi ile körlerin gözlerini açma, hastaları iyileştirme, ölüleri diriltme mucizelerini şairlik yeteneğiyle ilişkilendirip sevgilinin dudaklarını anarak söylediği şiirin ölüleri dirilteceğini dile getirmektedir. İkinci beyitte şair Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesini sevgilinin dudağı ile ilişkilendirerek işlemiştir.

Mürdeler ihyâ eder gûyâ dem-i '*İsâ* olur
Leblerüñ zikrinde desem ey şeker-güftâr şi'r (G. 39/B. 4)

A tatlı sözlü, dudaklarını anıp da şiir söylesem; (o şiir) sanki İsa'nın nefesi olur da ölüleri diriltir.

Aşağıdaki beyitte ise Hecrî, sevgilinin dudaklarını âb-ı hayata benzetmiştir. Sevgilin dudağı bu yönüyle aşığa can verir. Beyitte Hz. İsa'nın ölülere can verme mucizesine telmihte bulunan şair ancak onun bile sevgilinin dudağı kadar can bağışlayıcı olamayacağını dile getirerek Hz. İsa'nın bu mucizesine telmihte bulunmuştur.

Sanma bahs içre *Mesîhâ* lebüñe söz yetürür
Hızr-ı hattun suya eltür anı susuz getirür (G. 23/B.1)

Tartışma içinde Mesîh senin dudağına söz yetiştirebilir sanma; ayva tüylerinin Hızır'ı onu suya götürüp susuz getirir.

Hz. Muhammed (s.a.v)

Muhammed (s.a.v) “pek çok hamd ve sena olunmuş, övülmüş” demektir (Devvellioglu,2008: 667). Miladi 571'de Rumi aylardan Nisan ayı içerisinde, kameri Rebiülevvel ayının 12. Pazartesi gecesi sabaha doğru dünyaya gelen İslâm peygamberi Hz. Muhammed Mustafa, ilk peygamber ve ilk insan Hz. Âdem'den itibaren evlâttan evlâda geçen peygamberlik nurunun son sahibi ve son peygamberdir (Pala, 2009, 330).

Divân şiirinin beslendiği ana kaynaklardan biri de şüphesiz Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. Divan şiirinde her şair Onun hakkında na'tler yazmıştır. Onun hayatı, savaşları ve yaşadıkları şairlerin eserlerine konu olmuştur. İnsanlık âleminin Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında bilmesi gerekenleri şairler şiirlerinde işlemiş ve bu sayede dinî, tasavvufî edebiyatımızı zenginleştirmişlerdir (Pala, 2009, 330). Peygamber efendimiz ortaya koyduğu

yaşam tarzı, sözleri ve tavrıyla Müslümanlar için ideal bir rol model olmuştur. Bu durum divan şairleri için de geçerli olmuştur.

Hız. Peygamber'in hayatı etrafında bir edebiyatın meydana gelmesi, şüphesiz ona hissedilen samimi aşktan dolayıdır. Divân şiirinde şairler, kaleme alınan her eserde Allah'a hamd ve senadan sonra çoğunlukla Hız. Muhammed'e salât ve selâm getirmiş, övgülere yer vermiştir. Manzum eserlerde ise, özellikle mesnevilerde ve divânlarda, tevhid ve münacattan sonra na'te yer verilmiş ve Hız. Peygamber'in şefaati dilenmiştir. Habibullah sırrının mazharı olan Hız. Peygamber, insanların da sevgilisi olmuştur. "Amil Çelebioğlu'nun ifadesiyle O, ...bazı aşıkâne şiirlerde güzellik ülkesinin pâdişâhı, yani sevgiliden maksat haddizâtında Hazret-i Peygamber'dir. Zira o, asla solmayan bir gül, emsali bulunmayan ebedî bir sevgilidir. Hiçbir sevgili onunla mukayase edilemez, yüce bir peygamberdir" (Aktaran, Kaplan, 2001: 106).

Hecrî'nin yazdığı şiirlerinin toplandığı divanından başka ilim adamı kimliğiyle yazdığı Fıkıh, Tefsir, Kelâm ve Hadis sahalarında Arapça eserleri vardır (Zülfe, 2010, 21). Şairin Peygamberimizle ilgili müstakil bir eseri olmadığı gibi, divanında yer alan şiirlerinde de, Peygambere sadece bir beyitinde yer vermiştir.

Aşağıdaki beyitte Hecrî; Hız. Peygamberin Hız. Peygamber'in on iki yaşlarında amcası Ebû Tâlib ile beraber Şam'a doğru yaptığı yolculukta Hız. Muhammed'i (s.a.v) gelecekteki bir peygamber olarak tanıma ve bilme işaretlerinden biri olarak onun bir bulut tarafından gölgelendirilmesine telmihte bulunmuştur.

Mihr-i hüsnünden olur çetr-i hümâyûn üstüne
San sehâb-ı sâyebân-ı *Mustafâdur* perçemün (G.89/B.4)

Perçemin, senin güzelliğinin güneşinden dolayı gölgelik gibi olur; sanki o, Mustafa (a.s.m.)'e gölge eden buluttur.

Hız. Musa:

Hız. Musa, semavî dinlerde Allah'ın İsrailoğullarına gönderdiği, kendisine Tevrât indirilen peygamberdir. Hız. Musa, Allah'la aracısız konuşmasından dolayı Kelîm, Kelîmullâh gibi adlarla da anılmaktadır.

Hız. Musa divan şiirinde, Allah ile konuşması, Firavun'un sihirbazlarını âciz bırakması, ejderha olabilen ve denizi yaran asası, Yed-i beyzâ'sı, Firavunla mücadelesi ve onu suda boğması gibi mucizevi yönleriyle ele alınır (Uzun, 2016, 68).

Kur'ân-ı Kerîm'e göre Hız. Mûsâ ailesiyle birlikte Medyen'den dönüşünde dağda gördüğü ateşe yaklaştığı zaman Allah ona hitap eder ve kendisini elçi olarak seçtiğini bildirir. Daha sonra elindeki asayı yere bırakmasını emreder ve yere bırakılan asa yılanı dönüşür. Allah daha sonra elini koynuna sokmasını, onu çıkardığında kusursuz bembeyaz olacağını haber verir ve bu iki şeyin Firavun ve çevresindeki seçkinlere elçi olarak gönderildiğinin alameti olduğunu söyler. (Tâhâ 20/22; en-Neml 27/12; el-Kasas 28/29-32). Böylece büyük mucizelerden bir kısmı gösterilmiş olur (Harman, c.31, 2006: 211).

Aşağıdaki beyitte Hecrî; sevgilinin yüzünün gözleri kamaştırarak derecede beyaz ve parlak olmasını bu büyük mucizelerden Yed-i beyzâ ile ilişkilendirerek işlemiştir.

Gösterür her gün yed-i beyzâ ruhuñ *Mûsâ* gibi
Cân-fezâdur husrevâ şîrîn lebün 'Îsâ gibi (G. 134/B.1)

A sultan, yüzün Musa gibi her gün yed-i beyzâ mucizesi gösterir; tatlı dudağın da İsa gibi cana can katar.

Hz. Nûh:

Nûh peygamber; Hz. İdris göğe çekildikten sonra doğru yoldan sapan insanlara Cenab-ı Hakk'ın onları imana davet etmek için gönderdiği peygamberdir. Hz. Nûh insanları doğru yola döndürmek için dokuz yüz elli yıl çabalamış olmasına rağmen oğlu Ken'an da dâhil halkın çoğunluğu ona iman etmemiştir. Bunun akabinde Hz. Nûh "Rabbim yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma." diyerek beddua etmiştir. Akabinde Allah, Nûh'un duasını kabul etti ve bir gemi yapmasını, inananları ve her hayvandan dişi ve erkek olmak üzere birer çift gemiye almasını vahyetmiştir. Gemi tamamlanınca yeryüzünü sular kaplamış ve bütün insanlarla birlikte hayvanlar da yok olmuştur (Çolak, 2016, 83).

Hayat hikâyesi kısaca yukarıdaki gibi özetlenebilecek Hz. Nûh, uzun ömür sürmesi, Hz. Âdem'den sonra insanlığın ikinci babası sayılması, gemi yapması ve tufan ile birlikte divan şiirinde işlenmiştir. Hz. Nûh, divan şiirinde şairler tarafından gemi ve tufan ile birlikte anılır. Divan şairlerine göre tufan, aşğın gözyaşları, Nuh da bu tufan içinde batmamaya çalışan aşğın kendisidir. (Pala, 2009, 361).

Aşağıdaki beyitte Hecrî mübalağalı bir kullanımla sevgili kendisinin gözyaşlarını silmezse dünyanın Nuh tufanında olduğu gibi suya batacağını dile getirmektedir.

Hecrî'nün yaşın yeñüñle silmeseñ yeñilmeyüp
‘Âlemi gark-âba verür **Nûh** tûfânı gibi (G. 135/B.5)

Hecrî'nin gözyaşlarını yeninle silmezsen, önüne geçilmeyip âlemi Nuh tufanı gibi suya gark eder

Hz. Süleyman:

Kıssasının ihtiva ettiği ilgi çekici hadiseler ve dünya saltanatı ile ahiret saltanatını birleştirmesinden dolayı divan şairlerinin şiirlerinde ismini en çok andıkları peygamberlerden biri de Hz. Süleyman'dır. Doğrudan ve dolaylı olarak Kur'an-ı Kerim içerisinde elli üç ayette Süleyman Peygamber'den bahsedilmektedir (Pala, 2009, 411).

Divan şairleri Hz. Süleyman'ı hem peygamber hem hükümdar olması, elindeki yüzük aracılığı ile rüzgâra, hayvanlara, cinlere ve diğer tüm mahlûkata hükmetmesi, yüzüğünün çalınması, Belkıs ile arasında geçen olaylar, hüdhüd kuşu, karınca ile olan macerası gibi vesilelerle şiirlerinde adını anmaktadırlar.

Süleyman Peygamber ordusu ile bir gün giderken karınca beyi ile karşılaşması, onunla sohbet edip ondan nasihatler alması, karınca beyinin hediye verdiği çekirge butunun yarısı ile tüm ordunun karnını doyurması meşhurdur (Tökel, 2000: 297). Divanda Hz. Süleyman'ı bir defa anan şair aşağıdaki beyitte bu olaya göndermede bulunmuştur:

Sanma hattıñdan erişe hâtıra gerd ü melâl
Kîl ü kâl eder **Süleymânum** saña karınca yok (G. 83/B.3)

A Süleyman'ım, ayva tüylerinden gönlüme bir sıkıntı, üzüntü gelecektir; sanma, seninle ileri geri konuşacak bir karınca yok.

Hz. Yûsuf:

İsrailoğulları peygamberlerinden Yâkup peygamberin oğlu olan Hz. Yusuf divan şairlerinin eserlerinde adı en çok gecen peygamberler arasında yer almaktadır. Eşi emsali olmayan güzelliği ile sevgili çoğu zaman ona benzetilir, hatta sevgili, Yûsuf-ı sâni (ikinci Yûsuf) olarak nitelendirilir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altına satılması, güzel rüya tabir etmesi, Yâkup'dan ayrı oluşu, köle iken Mısır'a sultân oluşu, Züleyha'nın ona olan aşkı gibi kıssalar nedeni ile birçok beytin konusu olmuştur. Divan şairleri tarafından müstakil olarak kaleme alınan Yûsuf-u Zelihâ mesnevileri

onun divan şiirindeki yerini kanıtlar niteliktedir. Mâh-ı Kenan diye nitelenen Hz. Yusuf'un lakabı ise Sinan'dır.(Pala, 2009, 484).

Kıssaların en güzeli “Ahsen'ül-kasas” olarak bilinen Yusuf Peygamber kıssasının birçok olayına şairler telmihte bulunmuştur. Hecrî de şiirlerinde en çok Hz. Yusuf'un kıssalarına telmihte bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarıldıktan sonra köle pazarında köle olarak satılması olayının anlatıldığı görülmektedir.

Agır altuna satıldı egerçi **Yûsuf**
Hiç 'âlemde bu hüsne deyemez kimse bahâ (G. 1 /B. 4)

Yûsuf, her ne kadar, ağırlığınca altına satıldıysa da âlemde hiç kimse bu güzelliğe paha biçemez.

Hz. Yusuf'un şairler tarafından en çok telmihte bulunulan kıssalarının başında kardeşleri tarafından kuyuya atılması gelmektedir. Hecrî aşağıdaki beyitte sevgiliyi güzellik bakımından Hz. Yusuf'a teşbih etmiştir. Sevgilinin çene çukurunu da kuyuya benzeterek şiirinde Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılma olayına telmihte bulunduğu görülmektedir.

Dil zenahdânun çehinde kaldı ey **Yûsuf-cemâl**
Rîsmân-ı zülfün ermezse aña feryâd-res (G. 74/B.6)

A Yusuf yüzlü, zülfünün ipi yardım için uzanmazsa gönül, çene çukurunun kuyusunda kaldı demektir.

A Yusuf yüzlü sultan, bugün senin kapında kul olup hizmet edenler âleme sultanmış.

Dil zenahdânına ol **Yûsuf-ı** hüsnün düşeli
'Âlemün gülşeni zindân görünür gözlerüme (G. 119/B.4)

Gönül, o güzellik Yusuf'unun çene çukuruna düşeli, dünyanın gül bahçesi, gözlerime zindan görünüyor.

Şair, aşağıdaki beyitte sevgilinin güzel yüzünü Hz. Yusuf'un güzelliğine benzetmiş ve sevgilinin yüzünü gördüğünden beri gözlerine uykuya hasret kaldığını anlatmaktadır.

Görelen çeşm-i hâb-âlûdın ol **Yûsuf-cemâlün** âh
Düşinde görmez oldı gitdi **Hecrî** gözlerüm hâbı (G.131/B.5)

Ah ah! Ey Hecrî, o Yusuf yüzünün mahmur gözlerini gördüğümden beri gözlerim uykuyu düşünde bile görmez oldu.

Hz. Hızır:

Peygamberliği hususunda ihtilaf bulunan Hz. Hızır, Divân şairlerince en çok ölümsüzlük suyunu bulması ve kıyamete kadar yaşayacağı konuları ile işlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Musâ peygamber ile olan macerası anlatılan (Kehf/59-841) Hz. Hızır, halk inancında büyük bir yer edinmiştir. Onun darda kalanların yardımına yetişmesi inancı insanlar arasında hayli yaygın olup, “kul bunalmayınca Hızır yetişmez, Hızır gibi yetişmek” vs. sözlerde hala yaşar (Pala, 2009, 205).

Hz. Hızır, edebiyatımızda birçok kıssası ile yer almaktadır. Bunlar arasında en meşhuru Hz. İlyas ile ab-ı hayatı içtikten sonra ölümsüzlüğe kavuşmaları ve bunun sonucunda Allah'ın emriyle dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşmakla görevlendirilmeleridir. Kıyamete kadar sürecek olan bu görevi Hz. Hızır denizde, Hz. İlyas ise karada yapmakla görevlendirilmiş. Aşağıdaki beyitte şairin bu kıssayı işlediği görülmektedir.

Girdâba düşdi bahr-i gam içinde fülk-i dil
Ey **Hızır-ı pâ-huceste** yetiş âşinâlık et(G. 9/B. 4)

Ey ayağı uğurlu Hızır, gönül kayığı gam denizinde girdaba kapıldı; yetiş bir kılavuzluk (yardım) et!

Hızır ve İlyas birlikte İskender'in maiyetinde bulunmuş ona kılavuzluk ederek Zulümat ülkesinde ab-ı hayatı aramaya çıkmışlardır. Ab-ı hayatı bulan Hz. Hızır ve İlyas bu sudan içmiş sonra İskender'e haber vermek için oradan ayrılmışlar ancak tekrar döndüklerinde suyu bulamamışlardır (Pala, 2009, 204). İskender âleme hâkim olmasına rağmen ab-ı hayattan içememiştir. Hecrî, aşağıdaki beyitinde yukarıda anlatılan olayı dile getirmektedir.

Şenüñ olmasa **Hızır** gibi n' olur mülk-i hayât
'Âlemi tutduñ-ıdı tut ki **İskenderlik**-ile (G.12/8B.2)

Farz et ki âleme İskender gibi hâkim oldun; Hızır gibi sonsuz dirilik ülkesi senin olmadıktan sonra ne işe yarar.

Yine aşağıya alınan beyitlerde şair Hz. Hızır'ın ab-ı hayatı içip ölümsüzlüğe kavuşması ve ab-ı hayatı bir defaya mahsus içtiğini dile getirmektedir.

'Âkıbet tahtınd' olur mülk-i hayâta pâdişâh
Hızır-veş câm-ı lebünden bir agız nüş eyleyen (G. 107/B.3)

Hızır gibi dudağının kadehinden bir yudum içen, sonsuza kadar dirilik ülkesinin tahtında padişah olur.

Her saçı leylîden ey dil umma gel bûy-ı vefâh
Hızır rûzî olmamışdır âb-ı hayvân her gece (G.118/B.5)

Ey gönül, her Leyla/gece saçlıdan vefa ümidi/kokusu bekleme; çünkü âb-ı hayât Hızır'a her gece nasip olmamıştır.

Dini Kişilikler

Lokman:

Peygamber olduğu konusunda iddialar olmasına rağmen İslam âlimlerinin çoğunluğu onu peygamber olarak değil, salih bir kul olarak kabul etmektedir. Halk inanışında farklı kişiliklerle karşımıza çıkan Lokman'ın adına Kur'an-ı Kerim'de bir sure vardır. Kur'an'da oğluna öğütler verşi, onu tevhit ve ahret konusunda uyarması, ilahi emirlere vasita olması yönleriyle adından bahsedilir. Hikmet ile hekimliğin piri ve sembolü olarak bilinen Lokman hakkında Hıristiyan ve Museviler arasında da yaygın inanışlar vardır. (Pala, 2009, 290).

Türk-İslâm kültür ve edebiyatında tasavvuf ve ahlâk kitaplarında Lokman'ın hikmetli sözleri, oğluna vasiyetleri, öğütleri, ele alınmış nasihat-nâme türü eserlerde müstakil kitaplara konu olmuştur (Uzun, c.27, 2003: 206-208). Bunun yanında Lokman'ın tabip özelliğinin öne çıkması, divan şairlerin bazı bakımlardan kendi sözlerini Lokman'ın hikmetlerine benzetmelerine yol açmıştır.

Lokman'ın yukarıda bahsedilen özellikleri Eflâtun, Câlînûs (Galenos), Bukrat (Hipokrat) gibi aynı yolda şöhret bulmuş diğer isimlerle de çağrışım yapacak şekilde kullanılmasına vesile olmuştur. Aşağıya alınan beyitte bu durumu örnekleyen bir kullanım görülmektedir.

Kalup **Lokmân** dem-beste olaydı Bû-'Alî hayrân
Şifâdan bahs edüp la'lûñ eger keşf etse esrârı (G.138/B.5)

Dudağın şifa (Şifa)dan bahsedip sırları (Esrar) çözsé, Lokman'ın dili, tutulur, İbni Sînâ da hayran kalırdı.

Mansûr (Hallac-ı Mansûr):

Mansûr; Allah'ın yardımıyla galib, üstün gelmiş, zafere ulaşmış anlamlarına gelmektedir. Ünlü bir mutasavvıf olan Mansûr İrân'ın Tûr kasabasında dünyaya gelmiştir. Genç yaşta tasavvuf yoluna giren Mansûr zühd ve itikâf yolunda hızlı şekilde ilerlemiştir. Tasavvuf yolunda hızla ilerleyen Mansûr fenafillah'a ulaşip "Ene'l-Hak" dedi. Hallâc-ı Mansûr bu sözü sebep gösterilerek Bağdat'ta önce kırbaçlanıp sonra darağacına çekilerek şehit edilmiştir. Edebiyatımızda darağacı ve "Ene'l Hak" ilişkisiyle sıkça adı anılan Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs gerip ölmenin sembolü olarak kullanılır (Pala, 2009, 185-186). Aşağıdaki beyitte de şair Hallâc-ı Mansûr'u darağacı ile birlikte ele alarak onun şehid edilme olayına telmihte bulunmuştur.

Hoş ol dil kim çeküp dâr-ı fenâdan ayagı Hecrî
Asılıp zülfine *Mansûr* gibi dâra yasadnmış (G.77/B.5)

Ey Hecrî, bu yokluk yurdundan/dünyadan ayağını çekip de sevgilinin zülfüne asılarak Mansur gibi darağacına çekilen gönül ne mutludur

Hız. Meryem:

Hız. İsa'nın annesi olan Hız. Meryem, ölmeyden önce cennetle müjdelenen dört kadından biridir. Kur'an'da ve hadislerde en çok övülen kadınların başında gelen iffet, ismet ve takva gibi faziletleri kendinde toplamış bir şahsiyettir (Harman, c.29, 2004, 241). Hız. Meryem'den Kur'an'da; "Âl-i İmrân 3/45; el-Enbiyâ 21/91; et-Tahrîm 66/12" ayetlerde bahsedilmektedir.

Hız. Meryem, divan şiirinde Hız. İsa'yı doğurması ve Cebrail tarafından üfürme yoluyla Hız. İsa'ya gebe kalması gibi özellikleriyle ele alınır. (Pala, 2009, 308). Aşağıdaki beyitte Hız. İsa'yı doğurması ve onun annesi olması özelliğiyle işlenmiştir.

Devr-i hattun'da lebüñ dirgürse n'ola mürdeyi
Dediler devr âhirinde '*İsî-i Meryem* gelür (G.20/B.2)

Ayva tüylerinin devrinde dudağın ölüyü diriltse şaşılmaz; dediler ki "Âhir zamanda Meryemoğlu İsa gelir."

İbn-i Sina:

Asıl adı "Ebû Ali el- Hüseyin bin Abdullah" olan İbn-i Sina 980-1037 yılları arasında Harezmi kültür bölgesinde yetişen ve yaşayan Türk bilginidir. Tıp, matematik, mantık ve psikoloji gibi aklı ve metafizik ilimlerle uğraşan İbn-i Sina'ya asıl şöhret sağlayan tıp alanında yazmış olduğu "El-Kânûn Fi't-Tıbb ve el- Şifâ" adlı eserleridir (Açıkgöz, 1989: 49).

Doğu ve batı medeniyetleri içerisinde büyük şöhrete sahip olan İbn-i Sina'ya divan şairleri kayıtsız kalmamış, onu şiirlerine konu edinmişlerdir. Divan şairinin muhayyilesinde Eflâtun, Fârâbî, Aristo gibi şahsiyetlerle beraber bir teşbih veya karşılaştırma ögesi olarak yer alır. Metinlerde Kânûn ve Şifâ adlı eserleriyle anılan İbn-i Sina'nın Bû Ali, Ebû Ali, Ebû Ali Sina ve Bû Ali Sina olarak geçtiği de görülmektedir. (Açıkgöz, 1989: 49).

Aşağıdaki beyitte Hecrî, hamisi olmayan bir şair veya bilim adamının ne kadar bilgili olursa olsun kendisini gösteremeyeceğini ve kıymetinin bilinemeyeceğini dile getirmektedir.

Hikmetde Bû 'Alî ola ger şi'rde zahîr
Etmez zühûr olmayıcak kişiye zahîr (G. 63/B.1)

Hikmette İbni Sînâ, şiirde zahîr de olsa; arka çıkan olmazsa kişi kendisini gösteremez işi zuhur etmez.

Aşk Hikâyelerinin Kahramanları

Leyla vü Mecnun:

Leyla ile Mecnun mesnevisinin kadın kahramanı olan Leyla, şiirlerde “Leylî” erkek kahramanı olan Mecnun ise “Kays” olarak geçmektedir. Leyla, hikâyenin erkek kahramanı Mecnun (Kays)’un kabilesi olan Benî Âmir kabilesinden olup ikisinin birbiriyle akraba oldukları dile getirilmektedir (Pala, 2009: 288).

Leyla ile Mecnun’un aşkları İslam edebiyatında, mesnevilere konu olan bir aşk hikâyesidir. Gerçek kişilikler olduğu düşünülen hikâye kahramanlarından Mecnun’un bir rivâyete göre şair Kays b. Mülevvaha’l-Âmiri’nin lakabı olduğu ve bu hikâyenin, onun şiirlerinin yorumundan doğduğu söylenmektedir. Bir başka söylenti ise onun Emevi ailesinden olup amcasının kızını seven bir genç olduğudur. Leyla’nın gerçek adı ise Leyla b. Mehdi b. Sa’dil-Âmiri’dir. Bir Arap aşk hikâyesi olan Leyla vü Mecnun divan şairleri tarafından da işlenmiştir. Klasik edebiyatımızda otuzdan fazla şair tarafından Leyla vü Mecnun mesnevisi yazılmıştır. Divan şiirinde, âşığa karşı acımasız olan sevgilinin sembolü Leyla iken Mecnun, aşk ve kedere bulanmış âşığın karşılığıdır. Divan şairleri Leyli (karanlık, gece) ve Mecnun (deli, aşk çılgını) kelimeleri üzerinde sanatlar yapmışlar ve sevgilinin saçını ve âşıklığını birer mazmun haline getirmişlerdir (Pala, 2009, 288-290).

Leyla ile Mecnun’un aşk hikâyesi divan şairleri tarafından en çok işlenen konular arasında yer alır. Şairler sevgiliyi Leyla’ya kendilerini de Mecnun’a benzetmiş hatta bazen ondan daha üstün bir âşık olduklarını iddia ederek çekmiş oldukları cefayı dile getirmişlerdir. Hecrî de şiirlerinde Leyla ile Mecnun’u oldukça fazla işlemiştir.

Aşağıdaki beyitte Hecrî, Mecnun’un sevgilinin kapısını terk edip ovalarda, kırlarda, çöllerde gezerek akılsızca davrandığını dile getirmektedir. aşk yolunda çektiği cefanın Mecnun ve Ferhâd’ın çektiklerinden daha fazla olduğunu, kendisinin mihnet yolunda yoldaşının ancak Mecnun olacağını dile getirmektedir.

Ko deşt ü beyâbânî gönül bekle eşigin
Mecnûn gibi zinhâr sakın etme sefâhet (G.10/B.5)

Ey gönül, kırları ovaları bırak, (sevgilinin) eşliğini bekle; sakın Mecnun gibi akılsızlık etme!

Bu beyitte şair Mecnun’un ortaya çıkma sebebinin sevgilinin Leyla gibi siyah saçlarının olmasına bağlamaktadır.

Bu deşt içre ger ola bir Kays hâdis
Olur *zülfi Leylî*-veşûñ aña bâ’is (G.13/B.1)

Bu çölde bir Mecnun ortaya çıkıyorsa, bunun sebebi senin Leyla gibi saçındır.

Aşağıdaki beyitte Hecrî kendisinin dertli ve gamlı halinin Mecnun ve Ferhad’ın aşk yolunda çektiklerinden daha üstün olduğunu, kendinin bu iki aşk kahramanında daha üstün bir âşık olduğunu anlatmaktadır.

Hâlet-i derd ü gamum şerhine nisbet döstüm
Kıssa-i *Ferhâd u Mecnûn* dedüğüñ efsânedür (G.53/B.4)

Ey dostum, dert ve gamlı hâlimin şerhine kıyasla, Ferhat ve Mecnun’un kıssası bir efsanedir.

Şair bu beyitte de aşk derdine düştüğünden beri dert vadisinde kendisine Mecnun'dan başka kimsenin dost/sevgili olmadığını dile getirmektedir.

Mübtelâ-yı 'ışk olaldan kimse yâr olmaz baña
Vâdî-i mihnetde *Mecnûn* oldı yoldaşum benüm (G.103/B.2)

Aşka tutulduğundan beri kimse bana yoldaş olmuyor; dertler vadisinde Mecnun benim yoldaşım oldu.

Aşağıdaki beyitte şair delilerin zincire vurulma olayına da gönderme yaparak Mecnun'un sevgilin zincire benzeyen siyah saçlarını boynuna dolayarak onu yanında taşıdığını bunun çok akıllıca bir davranış olduğunu dile getirmektedir.

Boynına bend eylemiş zencîr-i zülf-i dilberi
Kanı bir uslu cihân içre gelür *Mecnun* gibi (G.130/B.3)

Sevgilinin zincir gibi zülfünü boynuna dolamış; Mecnun gibi bir akıllı bu dünyaya bir daha nereden gelir?

Bu beyitte de Hecrî, Mecnun gibi elbisesini yırtıp çıplak dolaşsa ayıplanmaması gerektiğini çünkü aşk elbisesini kim giyerse namus kavramından uzak olacağını dile getirmektedir.

Libâsum çâk edüp 'uryân olursam n'ola *Mecnûn*-veş
Pelâs-ı 'ışkı kim geyse olur nâmûsdan 'ârî (G.137/B.3-5)

Elbiselerimi yırtıp Mecnun/deli gibi çıplak kalırsam şaşılmaz; aşk paçavrasını kim giyerse namustan uzak olur.

Aşağıya alınan son beyitte şair, Mecnun ve Ferhad'ın insanlardan vefa görmediğini eğer onlardan vefa görselerdi mecnun'un çöllere düşmeyeceğini Ferhad'ın dağlara çıkmayacağını anlatmaktadır.

Düşmezdi tag u vâdiye *Mecnûn* u kûhken
Ger bulsalar hakîkati insânda ey perî (G.140/B.6)

A peri gibi güzel, Mecnun'la Ferhat, insanlarda vefa bulsalardı, dağlara, ovalara düşmezlerdi.

Ferhad ile Şirin:

İran edebiyatının mesnevi konuları arasında önemli bir yere sahip olan aşk hikâyesinin erkek kahramanın adı Ferhad, kadın kahramanın adı ise Şirin'dir. Hüsrev ile Şirin olarak da bilinen hikâye divan edebiyatının en çok işlenen mesnevi konularından biri olarak görülmektedir. Ferhad, Şirin ve Hüsrev etrafında dönen hikâyede, Ferhad, Şirin'e kavuşma arzusuyla Bîsütûn denen dağı delen âşıktır. Ferhad, şiirde sevgilisi uğruna birçok güçlüğü göze alan âşığı sembolize etmektedir. Şirin kelimesinin tatlılıkla ilgili anlamlarından faydalanan şairler daha çok dehen (ağız) kelimesiyle birlikte kullanımı tercih etmişlerdir (Ekmekçi, 2016, 207).

Divan edebiyatında Hüsrev, Ferhad ile Şirin isimleri Leyla ve Mecnun kadar sık kullanılmıştır. Halk edebiyatında manzum ve mensur olarak işlenen hikâye divan şiirinde manzum olarak işlenmiştir (Pala, 2009, 152).

Aşağıdaki beyitte şair, Ferhad'ın şirin için Bîsütun dağına delmesi olayına telmihte bulunup aşk yolunda tatlı canını vermesini gerektiğini anlatmaktadır. Ferhad ve Mecnun'un divaneliği bıraktığını ancak gönlünün derdine çare bulup akıllanmadığını dile getirmektedir.

Reh-i gamda yatup **Ferhâd** vere cân-ı şîrîni
Döşenmiş dâmen-i sahrâya vü kühsâra yasadnı (G. 77/B.3)

Ferhat, kırlara uzanmış, dağlara başını yaslamış bir hâlde gam yolunda yatup tatlı/Şirin canını vermiş.

Bu beyitte de şair kendisini Ferhad'a benzeterek ecel kadehini kakan kana içtiğini bu yüzden aşk meydanında kendisine denk birinin olmadığını söylemektedir.

Sundılar câm-ı ecel nûş eyledüm **Ferhâd**-veş
'İşk meydânında olmadı ayakdaşum benüm(G. 103/B.4).

Ecel kadehini sundular, Ferhat gibi kana kana içtim; aşk meydanında benim hiç akranım olmadı.

Yine aşağıdaki beyitte şair, deli gönlünün Ferhad'ın Şirin için delmiş olduğu Bîsütun dağına ele geçirdiğini ve bundan sonra Ferhad'ın kendi başının çaresine bakması gerektiğini anlatmaktadır.

Tutdı mihnet bî-sütûnın 'ışk-ıla şeydâ gönül
Kankı taş katırsa başın aña ursun kühken (G. 111/B.2)

Çılgın gönül, mihnet Bisütun'unu aşk ile ele geçirdi; bundan böyle Ferhat hangi taş sertse başını ona vursun.

Aşağıya alınan son beyitte de Hecrî, Mecnun ve Ferhad'ın akıllandığını ancak deli gönlünün bir çare bulup divaneliği bırakmadığını dile getirmektedir.

Uslanup **Ferhâd u Mecnun** kodılar şeydâlığı
Bu benüm dîvâne gönlüm çâr'olup uslanmadı (G.132/B.5)

Ferhat ve Mecnun akıllanıp deliliği bıraktılar; ama benim bu deli gönlüm bir çare bulup akıllanma.

Hecrî, yukarıda isimlerini verdiğimiz kişilerin dışında ismi ve rütbesi bilinmeyen okçu Ömer adında bir kişiyi de şiirinde konu edinmiştir.

Ok gibi bir kez dil-i hâkîye etmezsin nazar
Ey kaşı yâsına kurbân olduğum **okcu 'Ömer** (G.24/B.1)

Ey yay kaşlarına kurban olduğum okçu Ömer, bir kez bu gönlü zavallıya ok gibi (dik dik) bakmıyorsun.

Sonuç

Geniş bir coğrafyanın ürünü olan divan şiiri, icra edildiği coğrafyanın kültürünü yansıtmaya açısından oldukça zengin bir kaynağa sahiptir. Kültür, insanın meydana getirmiş olduğu bir kavram olduğu için insan da, divan edebiyatının kaynakları ve malzemeleri arasında yer alır. Geçmişte yaşayıp iz bırakan devlet adamları, âlimler, şairler, filozoflar, din ve tasavvuf büyükleri, mitolojik ve efsanevi şahsiyetlerin isimlerine divan edebiyatında çok sık olarak yer verilmiştir. Söz konusu şahsiyetlerin kimi olumlu kimi ise olumsuz vasıflarıyla anılmıştır.

Hecrî Divanı'nda şahsiyetlerin incelendiği bu çalışmada şairin Divan'ı içerisinde yer alan mitolojik ve efsanevî şahıslar, peygamberler ve dini kişilikler, tarihî şahıslar, aşk hikâyelerinin kahramanları, yaşamış olduğu dönemde tanınmış ancak sonraki yüzyıllarda unutulmuş toplam on sekiz kişi tespit edilmiştir. Genelde teşbih, telmih ve hüsn-i tâ'lil gibi sanatlarla şiirde yer verilen şahısların bazen benzetme bazen de kıyas unsuru olarak işlendiği görülür.

Hecrî'nin şiirlerinde en fazla aşk hikâyesi kahramanları olan Leyla ile Mecnun, Ferhad ile Şirin'e yer verdiği görülmektedir. Âlim bir şair olmasına rağmen peygamberler, mitolojik ve efsanevî kişiliklerin şiirlerinde çok fazla yer almadığı görülmektedir. Bunun dışında yaşadığı dönem Okçu Ömer olarak tanınan bir kişiye şiirinde yer vermesi onun toplumdan kopuk yaşamadığını gösterir.

Kaynakça

- Açıkgöz, N. (1989). Divan şiirinde İbn-i Sina, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı. 89, Ankara.
- Albayrak, N. (1993). "Cem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, s.279-280. İstanbul.
- Çolak, A. S. (2016). "Tûfândan Umrana: Hz. Nûh", *Yağmur Dil-Kültür ve Edebiyat Dergisi*, 83: 4-9, İstanbul.
- Ekmekçi, G. (2016). Muhibbi Divanı'nda Mitolojik ve Efsanevi Kahramanlar, *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – Kırgızistan.
- Harman, Ö. F. (2004). "Meryem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, s.236-242. İstanbul.
- Kur'ân-ı Kerîm Türkçe Meali, www.diyaret.gov.tr/kuran/default.asp.html (Erişim Tarihi: 23.03. 2020).
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, İstanbul: H Yayınları
- Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü*, Ankara: Kapı Yayınları.
- Salihoğlu, M. (2009). "Sâmîrî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 36, (s.427-428), İstanbul.
- Şentürk, A. A. (2017). "Cem", *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, (s. 384), İstanbul: OSEDAM,
- Tanpınar, A. (1988). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Basımevi,
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: AkçağYayınları.
- Uzun, A. (2016). Divan şiirinde Hz. Musa, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 5: 68-69.
- Uzun, M. İ. (2003). "Lokman", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, (s. 387-406), İstanbul.
- Yekbaş, H. (2010). "Divan Şiirinde Yunanî Şahsiyetler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume: 3 Issue: 15 Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı, s. 281-300.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yiğit, A.S. (2019). "Nailî Divânı'nda Peygamberler", *Mavi Atlas*, c. 7/1, s. 230-244.
- Zöhre, A. (2015). "Muhibbî Divânında Peygamberler", *Asia Minor Studies International Journal of Social Sines*, c.3/5, s. 171-188.
- Zülfe, Ö. (2010). *Hecrî Kara Çelebi Muhyi'd-din Mehmed Dîvân*, Ankara: TDK Yayınları.